

KİTAP VE FİLM ELEŞTİRİLERİ / BOOK AND FILM REVIEWS

ULUS BAKER, *Kanaatlerden İmajlara: Duygular Sosyolojisine Doğru* [çeviren Harun Abuşoğlu] (İstanbul: Birikim Yayınları, 2010), 357 ss. ISBN 978-975-516-044-3

Görel olarak uzun sayılabilecek bir zaman sonra Ulus Baker'in en az kendisi kadar 'efsane' olan— gerek içeriği, gerek yazılış süreci, gerek kendisinin bu süreçle ilgili yazdıkları ve gerekse de “hüzün geriye kalandır. Biraz *blues* dinleyin benim için ...” ifadesi ile kendini gösteren—tezi Harun Abuşoğlu'nun çevirisi ile Türkçe'ye çevirilerek kitap olarak basıldı.

Kaynakça ile birlikte toplam 357 sayfa olan kitap, Hasan Ünal Nalbantoğlu'nun tezin nasıl gayr-i resmi danışmanı olarak çalışmaya katıldığını, tezin “saçaklı” yapısını (ki sözkonusu olan bir Ulus Baker düşünmesi/metni ise, ‘saçaklanma’ bir baş ya da bir son ya da bir bitiş yerine ‘*rhizomatic*’ bir yapıya sahip olmaması mümkün müdür?), günümüzde görselliğin artan önemi ile bu önem nedeniyle Fredric Jameson'dan hareketle bir ‘görsel ontoloji’ye duyulan ihtiyacı ve Ulus'un tezinin kabulü sonrası hissettiklerini aktardığı ‘Önsöz’ ile başlamaktadır.

Önsözün ardından kitabın çevirmeni ve Ulus'un yakın arkadaşı olan Harun Abuşoğlu'nun kaleme aldığı “Sunuş: Kullanışlı bir Sosyoloji” bölümü gelmektedir. Tezin/kitabın özeti sayılabilecek bu bölümde Ulus'un düşüncesinin üç bileşeni olan kanaat, duygu ve imajın Spinozist kavranışını, nasıl video-imaja ve video-uzama genişlettiği yer almaktadır. Burada karşımıza televizyonun kanaat toplumlarında sadece kanaatlerin kendini gösterdiği bir ortam olmasının ötesinde kanaat üreticisi olarak düşünceyi kuşatan yapısına video-imaj ile karşı konulabileceği önermesinin çıktığını görmekteyiz. Daha ilk sayfalarda bu cümleleri okur okumaz televizyonun gündelik yaşantımız üzerindeki kuşatıcı etkisini gözümüzde canlandırabiliyor ya da ‘hissedebiliyoruz.’ Ama video-imajın bunu nasıl değiştirebileceği sorusunu da kendimize sormadan edemiyoruz (Tam da bu nokta, video, video art, video-imaj, belgesel ve giderek sinema üzerine çalışın ya da düşününlerin dikkatini kitaba daha da çok vermeleri gerektiğinin işareti olarak görülebilir). Asıl soru ise okuru bir sonraki sayfada beklemektedir: Dünya algısının yoğun bir şekilde artarak imajın kontrolü altına girmesinden dolayı hayatın kendisini fragmenter tarzda ortaya koyduğu modern/postmodern kültürde, başkalarının rüyalarına kapılmamak nasıl mümkündür? Abuşoğlu'na göre, Ulus Baker kapılmamanın da ötesine geçerek öznelere, çoklukların kendi rüyalarını kurgulamalarının, yaratmalarının gerektiğini düşünmekte ve bunun için de Anti-Ödip'in bilinçdışı Spinozacılığını, İgnoramus (ilerleyen kısımlarda daha geniş olarak ele alınacak olan bu kavramı oldukça kestirmeden ‘eylem,’ ‘üretime geçiş’ olarak yazabiliriz) deneyiminde elden geçirmektedir. Bu fragmenter kültür ortamında bilim, sanat, felsefe gibi temel insan sanatlarını gerçekleştirmek, öznenin kendi rüyalarını üretmesi ancak bu kültürel ortamın havasına, medyalarına ve tasarımlarına içkin olmakla mümkün olacaktır. İşte bu noktada “Ben görüyorum” (video— yani, görüyorum ya da Vertov'un Sine-göz'ü) yeni bir öznelik olanağı sunarak, bahsedilen yeni özneyi olanaklı kılabiliriz araç olarak Ulus tarafından ele alınmaktadır.

Bu açıklayıcı bölümün ardından Abuşoğlu, “Çevirmenin Notu” bölümünde ufuk açıcı bu metnin çeviri sürecini ve çeviride dikkate alınan önemli noktaları okuyucu ile paylaşırken metinle—belki de aslında Ulus Baker'le—arasındaki bağı da hissettirmektedir.

Kitabın birinci bölümü olan “Giriş” kısmında tez çalışmasının amacının kısaca ‘kanaatler sosyolojisi’nin yerine ‘duygular sosyolojisi’nin geçirilmesinin olanaklarının araştırılması olduğu görülmektedir. Gabriel Tarde'm kullanışından daha başka kullanımlara kaymış olan ‘kanaatler sosyolojisi’ eleştirisi artık sosyolojinin duygusal bir varlık olarak nitelenen— George Simmel'in ortaya koyduğu ‘yoksul,’ ‘Yahudi,’ ‘yabancı,’ ya da Marx'ın kullandığı ‘*Lumpenproletariat*’ gibi —toplumsal tiplerle ilgilenmeyip, ‘kanaatperverlik,’ kanaatlerin arşivi olmanın ötesine gidemeyişinin incelenmesi, toplumsal tipler yaratamamada akademik sosyal bilimlerin ve bugünkü ‘global’ yaşamın etkileri, toplumsal tip yaratmanın sosyolojiyi ye-

nilemede önemli oluşu, toplumsal tip yaratan diğer alanlardan olan edebiyat ve sinemadaki durum, duygular sosyolojisi ve belgesel arasındaki paralellikler, montaj ‘düşünce imajı’ nı Spinoza felsefesinden hareketle formüle edebilmek tezin temel hareket noktalarını oluşturmaktadır. Tezin temel noktaları olarak özetlediğimiz bu konular tam da kitabın/tezin ufuk açıcı oluşunu göstermektedir; çünkü bu sorular sadece tek bir disiplin içerisinden değil, birden fazla disiplinden hareketle cevaplanması, tartışılması gereken ve en önemlisi de yeni sorular, peşi sıra da yeni cevaplar aranmasını gerekli kılan sorular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ulus Baker, tezin neler üzerinden ilerleyeceğini yedi maddede özetlemiştir. Bunlar: 1) Sosyoloji, ‘kanaatler sosyolojisi’ haline dönüşmektedir. Gazetecilik veya video-arşivi ne bilimsel bilgi ne de enformasyon olan ‘kanaatlerin kanaati’ ni sosyolojiden daha iyi yapabilmektedirler; 2) Toplumsal tipler yaratımı ile bağlantılı bir ‘duygular sosyolojisi’ önerisi; 3) Bu duygular sosyolojisi sinema (özellikle belgesel film) ile Spinoza’nın duygu, tutku ve imaj üzerine düşüncelerinin ilişkilendirilmesi; 4) Sinemanın üzerinde durulması—artık sinemanın sosyoloji dahil her şeyi çözümlenmeye çalışması sinematografinin toplumsal fenomenleri çözümlenme ve görünmeyeni görünür hale getirme özelliklerindedir; 5) Toplum bilimleri günümüzde metinleri manipüle etme alışkanlığında (okumalar, metinlerarası ilişkiler, yapısalılık, yapıbozumu vb.). Bu güçlü araçlara karşı çıkılmasa da daha dikkatli kullanılmalıdır. Çünkü kanaatler bunlara bulaşarak, yorumun sonu gelmez sürekliliğinde aşırı derecede bir yığına dönüştürmektedir; 6) Bunun yerine görsel, sesli, metni göstergeler olarak içeren ‘arşiv’ tarzında bir sosyolojik sunuş önerilmekte; sinematografide olan montaj-düşünceyi, sosyoloji ile belgesel filmin birleşik alanında geliştirmek hedeflenmektedir; 7) Günümüzde her şeyin imajlarda geçiyor olması (TV) ve iletişim araçlarındaki büyük değişim (internet) artık ‘temsili imajlar’ (grafik, resim gibi) sadece ‘teknik imajlar’ (fotoğraf ve sinemadaki gibi) ile sınırlandırılmayacak bir ‘imajlar’ çağına geçiliyor olduğunu (ya da geçildiğini göstermektedir). Geçmişte ‘bilimsel bilgi’ veya ‘enformasyon’ olarak adlandırılan şeylerin yerine ‘düşünce-imajlar’ olarak adlandırılacak yeni tür bir imaj söz konusudur.

“Kanaat Nedir?” başlığını taşıyan ikinci bölüm Pascal’ın bahsi, eski ve modern kanaat kavramı, bir sosyal bilim problemi olarak kanaat, kanaatin psikolojik statüsü, bakış açısı nosyonu, öznenin hukuki inşası, içtihat hukuku, dil eleştirisinin boyutları, iletişim: bir modelin öyküsü, toplumsal tipler: duygular sosyolojisi yararına, toplumsal bir tip olarak ‘dost,’ modernite, topluluk ve dostluk, yeni bir ‘sosyolojik tahayyül’e doğru, belgesel film bir laboratuvar gibi işler mi?, Godard’ın yeni imajı alt başlıklarını taşımaktadır. Şimdi, Baker’in tespitleri ile ilerleyelim.

“Tanrı var mı?” sorusuna cevap ararken Pascal’ın insanların kendileri ve Tanrı hakkında ne düşündüğü ya da kanaatlerinin ne olduğuyla ilgilenmezken insanın düşünerek-varolma haliyle ilgilendiğini, bugün aynı soru sorulduğunda ise, bunun kanaatler hakkında bir fikir edinme, kanaatleri öğrenme durumu olduğu tespitini okuduğumuzda, gözümüzde hemen, haber ya da tartışma programlarının sokaklarda yaptıkları soru/cevap çekimleri ya da kamuoyu yoklamalarının canlanması, ‘kanaatler toplumu’ içindeki yaşamımızı ne denli içselleştirdiğimizi göstermektedir.

Episteme ve *doxa*’yı birbirinin zıddı olarak gören Eski Yunanlıların kanaat toplumu olmaları tespiti ile kanaatin geçirdiği anlam değişimlerini ya da kanaat toplumuna nasıl gelindiğinin açıklanmaya başlandığını görmekteyiz. Bu aynı zamanda dil felsefesi üzerine bir düşünme olanağı da sunmaktadır. Kanaat, Batı uygarlığında ‘dogma’ya itaat olarak tanımlandıktan sonra, Onyedinci Yüzyıl’da Pascal ve Spinoza gibi filozoflarla birlikte anlam değişikliği devam etmiştir. Ulus Baker için Spinoza’nın kanaati tahayyül ile eşanlımlı kullanması üzerinde durulması gereken özellikli bir noktadır. Modern çağla birlikte kanaat herhangi bir bilgi olmaktan çok, müphem bir fikirler, duygular, malumatlar toplamı olarak anlaşılmaktadır. Bunun en iyi örneği medyada karşımıza çıkmaktadır. Medya araçlarında sorulan sorular doğru yanıtla ilgilenmemekte, güncel sorunların meşrulaştırılması ya da bir teyitten öteye gitmemektedirler. Oysa, değindiğimiz üzere, Pascal’ın sorusuna ürettiği cevap bundan oldukça farklıdır.

Sosyolojinin bir doksolojiye dönüştüğü, kanaatlerin filtrelenerek toplumsallaştırılmasına hizmet ettiği ve bunlarla birlikte malumat setlerine dönüştürüldüğü tespiti ile devam eden bölüm, toplumsal tiplerin ve bu tipleri yeniden yaratmanın ya da keşfetmenin, sosyoloji için ne denli önemli olduğunu açıklarken sosyolojinin gelişimini, sosyal bilimlerin yaşadığı tıkanıklığı, bunu aşmak için neler yapılabileceğini, toplumsal tiplerin doğuşunu, duygular sosyolojisi için önemini, sosyal bilimlerde, toplumsal tiplerin gelişimine etki edecek temel noktaları (toplumsal tip herkes tarafından görselleştirilebilir/anlaşılabilir, bir toplumsa tip 'işte-bu'luktur, toplumsal tip analitik olarak belirgin olmalıdır, duygusaldır, bazen toplumsal tipi dahil olduğu sosyal ortamdan ayırt etmek zordur, toplumsal tip toplum tarafından oluşturulur, toplumsal tip 'modern'dir, bir 'imaj' olabilmelidir, sinematografik imaj gündelik yaşam içindeki toplumsal tiplerin yeniden üretilmesinde çok daha etkili olmuştur), kanaatin, devamında da hakikatin değişimini, bakış açısı nosyonunun durumunu, modern öznenin ortaya çıkışını, kanaat toplumu haline gelişi, dil eleştirisi, kitle iletişimi üzerine düşünceleri, günümüz siyasetinin, sosyal bilimlerinin, hatta güncel sanatın vazgeçilmez bir kavramı olan 'kimlik'in toplumsal tiplerle olan ilişkisini, roman, sinema ya da sanatın toplumsal tipleri yeniden yaratılması/üretilmesindeki güçlü yönlerini, belgesel sinemanın duyguları 'görülebilir' kılmaktaki gücünü, sosyal bilimlerin komşuluk, aile, din, sınıf gibi kavramlarla ilgilenmesi dışında özellikle kendine has bir insan ilişkisi modeli (örneğin dostluk, cinsiyete, kimliğe, belli bir coğrafyaya dayanmaksızın kurulabilir) olması ile 'dostluk'la da ilgilenmesinin gerekliliğini, 'dost'un toplumsal tip olarak kabulünün mümkünliğini, her bir yeni kuşakla birlikte 'okur'luktan 'görsel-işitselliğe' geçilişi, sinema, video, elektronik interaktif medyanın, hem 'düşünen makineler' olarak hem de 'duygulanış'a, 'görüş'e içkin olmalarıyla sosyal bilimler için önemli hale gelişlerini, televizyonun, internetin hatalı görsel-işitsel aygıtlar olarak tanımlanışını, bu hatalı aygıtların toplumsal tiplerin gerilediği bir dönemde sözde toplumsal tipler (yuppi, rockçı, hacker gibi) yaratılmasına neden oluşunu, Jean-Luc Godard'ın 'video-imaj'ının (çalışma boyunca bununla sınırlı olmadığını giderek Vertov'un 'Sine-göz'ünün de benzer şekilde ele alındığını göreceğiz), her ne kadar televizyon için geliştirilmiş olsa da, hatalı kullanımın dışında yeni bir kullanım olanağı sunuşunu okuyucu Ulus Baker metinlerinin karakteristik özelliklerinden biri olarak, bir düşünürden diğerine, bir sorudan ötekine, bir disiplinden bir başka disipline gidiş-gelişlerle yoğun bir çaba eşliğinde okumaktadır. Bizce bu durum metnin daha önceki bölümlerinde de bahsi geçen 'yeni özne'nin bir özelliği olarak görülmelidir. Nasıl izleyici-öznenin eleştirel gözü açık olmalıysa, nasıl özne kendi rüyalarını olanaklı kılmalıysa, okur-özne de bu metinleri okurken gösterdiği çaba/eylem ve okuma sonrası sürdürdüğü düşünme eylemi ile bu yeni öznenin bir özelliğini oluşturmaktadır diyebiliriz.

Üçüncü bölüm "Duygu Nedir?" başlığı altında tezin önermesi, duygu: Freudcu bir boşalım, duygular ve toplumsal tipler, Freudculuğa karşı Spinoza: bir duygular toplum bilimine doğru, felsefi duygularda anekdotların önemi, disiplin ve denetim toplumları, romantizm sorunu ve tutkulu yaşam, jest, ignoramus: psikanalizin bilmediği alt başlıklarından oluşmaktadır.

Duygular sosyolojisinin, hislerin ve sezginin sosyolojisi olduğu, aynı zamanda da hislerin basın ve televizyon tarafından yönlendirilebilirken sezginin yönlendirilemeyeceği tespitiyle başlayan tez önermesi kanaatin, tahayyül dışında duygularla da ilişki içerisinde olmasından dolayı, duyguları dikkate alan, Freud'un geliştirdiği psikanaliz ile bunun eleştirisine temel olarak kullanılacak olan, Spinoza'nın duygulanımlar/hissiyatlar öğretisinin üzerinde durulacağı belirtilerek devam etmektedir. Böyle bir araştırmanın önemi ise toplumsal tiplerin duygusal varlıklar olarak tartışılabilmesini sağlamaktır. Bunun, sosyologların ilişkide oldukları toplumsal tipleri 'hissetmeleri,' 'etkilenmeleri'ne yol açması nedeniyle daha önceki bölümlerde dile getirilen yöntemsal tıkanmaların karşısında aktif bir muhayyile yöntemi geliştirme olanağı sağlayabileceği ve hatta bunun geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yöntem üzerine devam eden bu tartışma 'empati,' 'özdeşleşme,' 'öznel-arasılık,' 'Verstehen'—'anlama'—gibi kavramların yaşamın kendisi olmak yerine bir 'yöntem' sorunu olarak görüldüklerini ve kullanımlarına özen gösterilmesi gerektiği, özellikle 'empati,' 'katılımcı gözlem' kavramlarının kullanımı örneğinden hareketle devam etmektedir. Tezin amacı ola-

rak sıkça ifade edilen toplum bilimleri ve belgesel arasında kurulacak bağın önemli bir noktası da bu tartışılan yöntemsel olanaklar ve kavramlarla ilgilidir—sosyal bilimcinin dile getirmediği ya da farklı türde dile getirdiği, “burada bulunuyor oluşumuz araştırdığımız ilişkileri nasıl değişikliğe uğratar?” sorusunun belgeselciler için daha keskin ve zorlu bir durum olarak karşımıza çıkması bunun bir göstergesidir.

Bölüm, bu açıklamaların ardından, Freud’un kuramı ve psikanalizin kavramları üzerine uzun bir eleştiri ile devam etmektedir. Baker, eleştirilerini dile getirirken Freud ve psikanalizin ‘bilinçdışı keşfini’ en büyük başarı olarak değerlendirmeyi gözardı etmemektedir. Freud’un kuramını geliştirirken Nietzsche ve Schopenhauer gibi duygu felsefecilerinin etkisinden bilinçdışına, histeriye yaklaşımından dil sürçmesine, rüyadan serbest çağrışıma, dirençten bastırmaya, id, ego, süperegodan narsisizme, temel kavramlar üzerinden sürdürülen tartışma, Freudculuğa karşı Deleuze ve Guattari’nin anti-psikanalitik yaklaşımını paylaşmanın yanı sıra Spinoza’nın fikirler ve duygular arasında yaptığı ayırım, duyguların bir bireyin yetkinleşmesinin derecesi, bireysel tekelliğin özünü sergileyiş yolu olduğu düşüncesi üzerinden ilerlemektedir.

Burada ayrıca, Spinoza düşüncesinde duygu, duygulanış, beden, güç, demokrasi gibi kavramların yerini (bu düşüncenin ‘kullanışlı’ oluşu), Yirminci Yüzyıl’ın savaş ve barış çağı oluşu (kısa bir Yirminci Yüzyıl tarihi diyebiliriz), sivil insiyatifler gibi yeni toplumsal hareketlerin hareket alanlarının daralmasının nedenleri, kapitalizmin eleştirisinin Thomas More gibi ilk örnekleri, duygusal dünyanın gözardı edilemeyecek olumlanmalarından olan Romantizmin, Alman ve İngiliz Romantizmi olarak ayırımının yapılabileceği, modernleşme ile birlikte jestlerin kaybedilişi olgusunun açıklandığını görmekteyiz.

Çalışmanın bu bölümünün en dikkat çekici kısmı şüphesiz ki “Ignoramus: Psikanalizin Bilmediği” başlığıdır. “Freud’dan önce bir bilinçdışı var mıydı?” sorusu merkeze alınarak, bilinçdışı kavramı, kanaat sorunsalı ile ilgili olması nedeniyle, eleştirel bir şekilde incelenmektedir. Bunun da, sadece bir bilgisizlik olmayan, “bilinç olarak bilincin, bilgi olarak bilginin, konuşma olarak konuşmanın sınırlarında beliren eyleme zorunluluğu” olan (“oradan öte, sadece eylemde bulunulabilir veya tepki koyabilirsiniz”), ‘bilmemek’ sorunu üzerinden yapıldığını görmekteyiz. ‘Bilmemek’in anlaşılmasını sağlayacak olan görünümlelerinden birini, Marx’ın en çok dillendirilen sözlerinden olan “Filozoflar şimdiye kadar dünyayı yorumlamakla yetindiler, ama önemli olan, onu değiştirmektir,” değerlendirmesinde bulabiliriz. İşte bu noktada, psikanalizin bilinçdışı nosyonu yerine Spinozacı bir bilinçdışı nosyonu oluşturulması önerilmektedir. Böylece de ‘bilmemek,’ açıklanamaz olan, bilinmeyen olmaması yanında, ‘başarısızlık’ veya ‘eksiklik’ (‘eksiklik’ Baker’e göre psikanalizin kuramsal ve pratik olarak sonunu hazırlayan bir kavramdır) olarak da görülmeyecektir. Tersine, aktif bir güç olarak ‘bilmemezlik,’ ‘yeni’yi—yeni deneyleri, yeni arzuları—uyarıcı olacaktır.

‘Bilmemek’in çerçevesinin çizilmesinin ardından Ulus Baker’in psikanalizin önemli keşiflerinden olan ‘Oidipus kompleksi,’ ‘arzu,’ ‘içgüdü’ ve ‘bastırma’ kavramlarını iptal etmeye yönelik fikirlerini okumaktayız. Özellikle, ‘gerçek’ olanın üretilmek zorunda olduğu hakikatinden uzaklaşılmasına neden olmasıyla psikanaliz en zararlı sonuca yol açmıştır. Oysa ki bilinçdışı üretilmeli ve bu üretim bilinçdışının en temel eseri olmalıdır. Üretim denildiğinde de akla gelen Marksizm ve psikanaliz arasındaki bir ‘evlilik’ olanağı ise, Baker’e göre “bilinçdışının içine üretimi, gerçek üretim ilişkilerinin içine ise ereksel olmayan bir arzuyu (ignoramus’un yol açacağı) katarak” mümkün olabilecektir. Freudcu psikanalizde, kendi kavramı ile söyleyecek olursak, bu arzu eksiktir—bir başka eksik ise ‘beden’dir; çünkü psikanaliz, ego-ideali, imago gibi, beden yerine bedensiz olgular sunar. Öyleyse, Ulus Baker’in kendisinin de tuhaf bir soru olarak nitelendirdiği, ama psikanaliz kuramının sınırlılıklarını ve yararlılıklarını gösterme kabiliyeti olan “Psikanaliz yoluyla aşık olmak mümkün mü?” sorusu üzerinden bu tartışmaları sürdürebiliriz.

Çalışmanın sinema, belgesel-film, video, giderek resim, fotoğraf ve video sanatı üzerinden plastik sanatlara genişletilebilecek tartışmaları içeren dördüncü bölümü “İmaj Nedir?” adını taşımaktadır. Bölüm duygular ve imajlar, tahayyül ve tahayyül kudreti: aşırılık teması, gündelik hayatın imajları, modern tahay-

yül, natürmort, teknik imajlar sorunu ve belgenin niteliği, imajın ontolojisi, ışığın metafiziği, dünyanın duygusal bir modeli olarak sinema, sinematografik imajın popüler deneyimlenişi, bir imaj nasıl yalan söyler? Magritte ve Foucault, imajların gücü, 'belge'nin sorunsallaştırılması, bir karşıtlık: Edison-Dickson'a karşı Lumière, Yılmaz Güney'in dünyası, belgeselin mantığı, ortamın belirsizliğine dair, pathos kavramı: sinema ve duygular, belgesel imajın içerdiği sorunlar, Lanzmann'ın *Shoah*'ı ve Kino-göz öğretisi için ima ettiği şeyler, imajlar kuramının özeti, montaj, brikolaj, yenilik, Vertov'un sine-göz kuramı ve belgesel için ima ettiği şeyler alt başlıklarına ayrılmıştır.

Bölüm imaj (teknik ve temsili imajlar, imajlarımızın ötekilere ait olması tespiti), montaj (modern hayatın esası olarak), montaj-düşünce, sinema, belgesel film, video, video sanatı, gerçeklik, sine-hakikat, yeniden üretim, duygu, duygulanım, tahayyül, düşünce, sanat meta ilişkisi, televizyon, kanaat, toplumsal tipler, sosyal bilimler, duygular sosyolojisi arasındaki ilişkileri, de Sade-Masoch metinleri (çünkü burada herşey imajlar ve görüşlerle hareket etmektedir), Bresson-Klossowski özelindeki pornografik öğeler, Wolf (doğa ve aşırılık), Tarkovski (abartılı biçimcilik), Sokurov (imajın aşkınsal ögesine fotoğrafik sinemasının örnek oluşu), Spinoza (imajları nedenlere iliştiirme ve duygular ile hislerin gücüyle ilişkilendirmesinin eşsiz oluşu), Walter Benjamin (moderniteyi imajlar ve ayrıntıların görünüşü olarak görmesi, yeniden üretim üzerine düşünmesi), Vertov (sine-göz, gerçek, gösteri aygıtına yönelen eleştirisinin isabetli oluşu), Eisenstein (montaj, Griffith eleştirisi, pathos ve vecd kavramları), Sartre (tahayyüde kişilere dayatılan gerçekliği yadsıma olanağı/yetisi olduğunu ileri sürmesi), Flusser (imajlar tasnifi, teknik imajlar ayrımı, teknik imajların 'görülme' yerine 'okunma'larıyla yeni bir imaj, hafıza ve hareket psikolojisi yaratmaları), Hegel (sanatı sınıflandırması, sanatın sonu düşüncesi), R. Debray (medyoloji, videouzam), M. Lazzarato (video-felsefe), Bergson (imaj ontolojisi), Platon (imajı kendinde kavrayabilme olanağı sunması, katılma), Foucault (iktidar kuramı, "Bu bir pipo değildir," disiplin toplumunun kanaat toplumlarının eşi oluşu), Deleuze (hayatın, kendisini temsil etmesi amaçlanan imajı desteklememesi noktasında, klâsik sinemanın krizinden bahsetmesi, zaman imaj kavramı), Husserl (bilinç, fenomenoloji ile sinema arasındaki ilişki), R. Arnheim (sinema ve fenomenoloji arasında kurduğu bağ), Kant (felsefesinin sinema ile ilişkisi, kategoriler düşüncesi, 'yüce' kavramı), Lumière Kardeşler-Méliès-Edison ve Dickson (sinemanın tarihöncesi olmasına karşın, hakiki bir soykütüğü oluşturmanın güçlüğü, birbirleri ile olan karşıtlıkları), A. Bazin (sinema ve gerçeklik ilişkisi), Godard (video üzerine düşünceleri, videonun sinematografik imajın soyutlaması oluşu), Francis Ford Coppola (video-imaj üzerine düşünceleri), Yılmaz Güney (Türk sineması kısa tarihi, kendi sinemasının temel özellikleri), A. Leroi-Gourhan (sessiz sinemadan sesli sinemaya geçişin önemi), Kusturica (*Yeraltı* filmi üzerinden sineması, rüya ile ilişkisi), Lanzmann (*Shoah* filmi), Tarde (üretim ve yeniden üretim süreçlerinin kültürel anlamının araştırılması), Guy Debord (*Gösteri Toplumu*, Sütiasyonistler, Vertov'un bugün için daha güncel oluşu) üzerinden, Ulus Baker'in belgesel film ve sosyal bilimler arasında kurmayı düşündüğü evliliğe uygun olarak, sinema ve felsefe tarihinde katettiği yolculuk üzerinden aktarmaktadır. Bölümün bu özelliği ile sinema, video, belgesel, plastik sanatlar, görsel kültür, görsel-işitsel tarih, sosyal bilimler alanında iş üreten, çalışan, eleştiren, düşünen, izleyen herkesin özel olarak dikkatini çekeceğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

İmajların etkilenmeler ve duygulanmalar süreci içinde anlam kazanacakları sinemanın sosyal bilimlerce analiz edilmesinin yanı sıra kendisinin de hayatı analiz edebilecek bir nitelik taşıdığı, günümüz insanının daha az okuduğu ama daha çok seyrettiği, bunu da sadece eğlence sineması ve televizyonla gerçekleştirdiği, bunların yerine saf sinema, belgesel film, video dili gibi başka bir imaj-düşüncenin olanaklı olduğu (Bu kısım özellikle, plastik sanatlar içinde yer alan video sanatının incelenmesi için de yararlı olacaktır diye düşünmekteyiz), belgeselin sadece bir 'belge' olmanın ötesine geçtiğinde gerçek anlamda belgesel olabildiği, montajın modern hatta modern sonrası temel düşünce tarzı olduğu, duygular sosyolojisinin imajlar üretebilme gücü ile ilgili olduğu tespitleri, üzerinde önemle durulması gereken düşünceler olarak karşımıza çıkmaktadır (Tam da kitabın kapağı olarak Ulus Baker'in bir konuşma esnasında yapılan

kaydını gösteren bir fotoğrafın seçilmesi, kayıt cihazı ve beraberinde gelen sorulara, sorunlara ve cihazın kullanımına verilen önemin simgesi olarak ‘okuna’ bilir).

Çalışmanın son başlığı “Sonuç Yerine” adını taşımakta ve tüm anlatılanların bir özetini sunmaktadır. Sosyolojinin artık toplumsal tiplerle ilgilenmediği, daha çok metinselleştiği, yaşam deneyimine dayanmadığı ve Marx’ın “Bir halkı ya da çağı kendisi hakkında ne düşündüğünü sorarak anlamaya çalışamazsınız,” ilkesinden uzakta bulunduğu, sosyal bilimlerin yöntemsel tıkanıklıklarını aşmasına katkıda bulunacak bir ‘duygular sosyolojisi’ önerildiği, kanaat nosyonunun deneme niteliğinde bir eleştirisinin yapıldığı, kanaatlerin kanaati haline gelmiş olan toplumsal bilimlerin yöntemleri üzerine bir sorgulama yapıldığı, toplumsal tiplerin toplumsal olayları anlamadaki önemi, toplumsal tiplerin sadece toplum bilimleri tarafından yaratılmadığı, romanın ve özellikle de sinemanın tip yaratmadaki gücü, modern toplumun, toplumsal tiplerin gözden kaybolduğu ya da kitle kültürü içinde yitip gittiği bir toplum olup olmadığı ve gazeteciliğe ait olan egemen dil ile derinlikli toplumsal tipler yaratılıp yaratılamayacağı sorularının araştırıldığı, ‘yuppi’ler veya ‘hacker’ların, toplumsal tipler için gerekli olan ‘formül’lere sahip olmamaları nedeniyle toplumsal tip olarak adlandırılmayacakları, eğer ‘formül’leri verilirse de bunun ya hükümetler ya idareler, bunlar da olmazsa gazetecilik dilinde verilebileceği (bu da trendler ya da tekillikler olarak görünür olmaktadır), duygular üzerine düşünmede Spinoza’nın felsefesinin ne denli kullanışlı olduğu, duyguların çözümlenişinin etik ve siyasi olan bu sorunlar hakkındaki önemi, bu nedenle psikanalizin ‘bilinçdışı’ kavramı yerine, ‘bilmiyoruz’ (*ignoramus*) ve ‘bilmeyen’ (*ignorant*) nosyonlarının önerildiği, çalışmada önerilen duygular sosyolojisi anlayışını kuramlaştırma çabası doğrultusunda Leibnizci, Spinozacı ve Kantçı bakış açılarının nasıl kullanıldığı, duygular sosyolojisi için, ‘düşünce-ımaajları’ olarak adlandırılan sinema ve belgesel film dışındaki kayıt ve değişiklik yapma tekniklerinin araştırmaya dahil edilmesinin gerekliliği, belgesel çekimleri sırasında karşılaşılan etik kaygının sosyal bilimlerde bir eksiklik olarak görülmesi gerekliliği, sosyal bilimler ve ‘ımaajlar’ın, görsel-işitsel tekniklerin ve ‘belge-ımaaj’ın güç birliği içinde olmasının gerekliliği, sinema ve videonun ‘çözümleyici’ olmaları, görünmeyeni görünür kılma ve ‘fikirler’ oluşturmak için seçilmiş ve monte edilmiş bir ilişkiler bütünü yaratma özellikleri olduğu, televizyonun ımaajları, tek taraflı şekilde klişelere ve tekrarlara dönüştürmesinin tehlikeli oluşu, günümüzün alışıldık televizüel biçiminden ımaajları kurtarmak gerekliliğinin önemi, kanaatler yerine ımaajların ve duyguların toplanması ve sınıflandırılması gerekliliği, çalışmanın tümüne yayılmış araştırmalar, elde edilen bulgular, sonuç ve öneriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazıyı Ulus Baker’in çalışmasının da son cümlesi ile—“Yalnızca televizyon eleştirisi yoluyla, ama aynı zamanda onunla kendi araçlarıyla savaşarak, duygulara, ımaajlara ve Deleuze’ün deyimiyile ‘duygulan-dıran-ımaajlar’a dair ‘yeni-Vertovcu’ bir duyarlılık geliştirilebilir”—bitirmek, çalışmanın genelini de anlatması nedeniyle, sözü çok uzatmadan sonlandırmanın en uygun yolu olacaktır.

HARUN MUSTAFA TÖLE

Kocaeli Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü

TEZCAN DURNA (der.), *Medyadan Söylemler* (İstanbul: Libra Yayınevi, 2010), 447 ss. ISBN 978-605-432-615-0

Tezcan Durna editörlüğünde Libra Yayınevi tarafından yayımlanan *Medyadan Söylemler* adlı çalışma günümüz medya sistemine kapsamlı ve eleştirel bir yaklaşım sunma iddiasındadır. Durna medya sistemi içerisindeki yapısal sorunların ‘özgürleşimci’ ve katılımcı içeriklerin üretilmesi önünde engel teşkil ettiğini, liberal varsayımların aksine medya içeriklerinin eşitsiz siyasal, ekonomik ve kültürel iktidar ilişki-

lerinin yeniden üretiminde hayati bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Kitap “Eleştirel Söylem Çözümleri ve Medyada Türler,” “Basından Söylemler,” “Televizyondan Söylemler” ve “Görsel Anlatıların Söylemleri” başlıklı dört ana bölümden ve toplam on makaleden oluşmaktadır. Bu yönüyle derleme son derece farklı alanlar ve türlerle ilintili incelemeleri barındırmaktadır. Bu kısa yazıdaki amacım okuyucuya derlemedeki katkıların olabildiğince ayrıntılı ve eleştirel bir tanıtımını sunabilmektir.

Ayşe İnal “Anlatı Yapıları ve Televizyonun Anlatısal Potansiyeli Üzerine” adlı makalesinde televizyon anlatılarının eleştirel ve demokratik potansiyelini tartışmaktadır. İnal anlatıların kuruluşunda asıl olanın toplumsal bir süreç olan anlamlandırma olduğunu ve bu anlamlandırma sürecinin tarihsel ve toplumsal iktidar ilişkilerinden bağımsız ele alınamayacağını vurguluyor çalışmasında. Anlatı analizinde yapısalcı (dilbilim, antropoloji ve göstergebilim) devrimi başlangıç noktası olarak ele alan İnal, anlamın sabitlenişinin—ya da gösterenin belli bir gösterilene sabitlenmesinin—doğal bir süreç olmadığını altını çiziyor. Anlamın sabitlenmesinin doğal değil de ideolojik bir süreç olarak ele alınması, anlatılardaki (örneğin gazete haberlerindeki) ‘gerçeklik’ ve ‘yansızlık’/‘yormusuzluk’ iddiasının sorgulanmasını beraberinde getirmektedir. Oysa, İnal’a göre haberler “var olan yaşama bakış açılarını (ideolojileri) pekiştirerek okuyucuyu oyalayan, nihayetinde onarı bütünüyle depolitize etmese bile var olan siyasal kırılmalarla ortaya çıkan seçenekler içine hapseden anlatılardır” (s.27).

İnal televizyon haberciliğinin görsel göstergelerin ‘gerçek’in” (‘gönderge’nin) bir temsili olduğu iddiasından güç aldığı vurgulamaktadır. İnal tartışmasının merkezinde yer alan televizyon anlatıları üzerine ise izleyiciye ilişkin iki önermenin öne çıktığını iddia etmektedir: birincisi, “gördüğüme inanırım” anlayışıdır; ikincisi ise, “seyretmekten keyif alıyorum”dur (s.28). İnanmakla keyfin kesiştiği bir mecra olarak televizyon haberciliği aslında dedikodunun yerini almaktadır. İnal anlatıların sentagmatik ve paradigmatik yapılaşması üzerine kısa bir girişin ardından televizyon anlatılarına yoğunlaşır. Televizyon haberleri, *serialler* (diziler) ve *reality showlar* gibi televizyon anlatılarına eğilen İnal, bu anlatıların paradigmatik ve sentagmatik yapılanışlarının tekrara dayalı olduğunu ve belirli ideolojik işlevleri yerine getirdiğini iddia eder. İnal’a göre bu kısıtlılığın kaynağı yapısaldır: mevcut ekonomik ve politik yapı içerisinde “radikal, farklı, dillenmemiş, bastırılmış olanı temsil etmek” neredeyse olanaksızdır (s.42). Böylelikle İnal bizi televizyonun ‘anlatısal potansiyeli’ ile ilgili son derece karamsar bir tablo ile karşıya bırakır. İnal’ın televizyon anlatılarının ideolojik işlevlerine yaptığı vurgu yerinde olmakla birlikte, en azından bu makalesinde, ideolojiyi ‘ekonomik’ ve ‘politik’ yapının bir etkisi olarak görmesi ve ideolojiye tümüyle olumsuz bir anlam atfetmesi sebebiyle sorunludur.

Tezcan Durna ve Çağla Kubilay tarafından kaleme alınan “Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümleri” adlı makale ise ‘söylem kuramı’ kavramını çevreleyen karmaşaya bir açıklık getirme çabası olarak ele alınabilir. Yazarlar söylem kuramını ilk olarak Foucault’nun daha sonra Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe’un ve son olarak da medya çalışmalarında önemli bir yere sahip olan eleştirel söylem çözümleri okulunun çalışmaları çerçevesinde tartışmaktadır. Yazarlara göre Foucault’nun söylem kuramına yaptığı en büyük katkılardan biri anlamın bağlamsallığını ve tarihselliğini radikallemesi olmuştur. Laclau ve Mouffe ise çalışmalarında bu radikallemeyi bir adım öteye taşımış, öznelerin ve toplumsal kuruluşunun pozitif özlerle açıklanamayacağını iddia etmişlerdir. Yazarların da vurguladığı üzere, gerek Foucault, gerekse Laclau ve Mouffe’un çerçeveleri medya metinlerini çözümleme adına yöntemsel olarak kayda değer bir şey önermemektedir. Eleştirel söylem çözümleri ise “söylemsel pratikler, olaylar ve metinler ile daha geniş toplumsal ve kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler arasındaki açık ya da örtük nedensellik ve belirlenme ilişkilerini sistematik olarak araştırır” (s.59). Kuramsal kökenleri Gramsci, Althusser, Habermas, Foucault, Bakhtin ve Voloşinov’a dayanan eleştirel söylem çözümleri yekpare bir kuramsal bütünlük arz etmekten ziyade, içinde farklı yaklaşımları barındıran bir araştırma gündemi olarak ele alınmalıdır. Eleştirel söylem çözümleri somut metin çözümlerine yönelir; fakat bunu yaparken dil kullanımını toplumsal bir pratik olarak kavrar. Bu noktadan hareketle Durna ve Kubilay, Norman Fairclo-

ugh, Ruth Wodak ve Teun A. Van Dijk gibi önde gelen eleştirel söylem çözümlemesi kuramcılarının çerçevelerini tanıtır tartışır. Durna ve Kubilay'ın çalışması söylem çözümlemesi alanındaki farklı yaklaşımları olabildiğince kapsamlı bir şekilde ele alması bakımından kitabın genel amacını destekler niteliktedir.

Bir sonraki makalede Tezcan Durna, Falih Rıfki Atay ve Peyami Safa'nın yazılarından hareketle modern ve muhafazakâr imgelemlerde kadının kamusal varlığının sınırlarını tartışmaktadır. Kadına atfedilen 'duygusallık,' 'rasyonel olmama,' 'anaçlık' gibi kimlik özelliklerinin doğal değil, bir söylemsel inşa sürecinin ürünü olduğunu vurgulayan Durna, "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve kurumsallaşma süreci içerisinde kadının yerine dair bir çözümleme" (s.88) sunma iddiasındadır. Yazar konuyu tartışmaya Kemalist modernleşme sürecinin kadına yönelik çifte bir söyleme sahip olduğunu belirterek başlar. Bu çifte söylem kamusal yaşamda yer alması teşvik edilen bir grup seçkin kadın ile faaliyetleri ve işlevleri özel alanla kısıtlanacak olan 'öteki' kadınlar arasında bir ayrıma gider. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye modernleşmesi söz konusu olduğunda ortada sorunsuz bir modern ve muhafazakâr ayrımından bahsetmek mümkün değildir. Durna, Peyami Safa ve Falih Rıfki Atay örneklerinden hareketle birbirinden ayrı gibi görünen iki ayrı söylemin kadın kimliği konusunda örtüşen ve ayrılan yönleri bulunduğunu belirtmektedir. Durna'ya göre, "Kemalist modernleşme projesinin kadınıyla ilgili olarak geliştirdiği ikili misyona, Safa'nın özellikle kadına atfettiği 'iffetlilik,' 'annelik,' 'sadelik' gibi tasavvurlar noktasında eklemeli olduğu görülmektedir" (s.95). Safa bunu fıkralarında ve romanlarında kadına ve erkeğe ait karakter özellikleri ve roller konusunda kesin ayrımlara ve derin ikili karşıtıklara giderek gerçekleştirir. Atay'da ise kadın Kemalizm'in organik toplumsal tahayyülüne eklenmekte, kadının ev ekonomisi içerisinde oynayacağı hayati rol "hem ekonomide hem de siyasal yaşamda devletin müdahaleci zihniyetini meşrulaştıran bir işlev görmektedir" (s.108). İki yazarda da, farklı düzeylerde ve düzlemlerde de olsa, kadının kamusal varlığının sınırlanması esastır. Yine her iki söylem de, "kadını 'annelik'le tanımlarken, organik, dayanışmacı söylemin güçlü vurgularıyla bütünleşerek, 'ulusun annesi' noktasına yerleştirmektedir" (s.117). Durna'nın makalesinden hareketle denilebilir ki kadın meselesi Kemalist modernleşmenin muhafazakâr yumuşak karınlarından birini oluşturmaktadır.

Çağdaş Ceyhan, *Ahali* gazetesi üzerine çalışmasında ana akım medyanın hiç olmadığı kadar ticarileştiği bir dönemde alternatif medyanın yeni toplumsal hareketler için taşıdığı öneme değinmektedir. Ceyhan, anti-hiyerarşik oluşu, ticari olmaması, topluluğun çıkarına örgütlenişi ve doğrudan demokrasinin geçerli olması gibi nedenlerle yeni toplumsal hareketlerin felsefesi ile alternatif medya arasında bir örtüşmenin olduğunu vurgulamaktadır. Makalesine alternatif medya kuramı hakkında genel bir girişle başlayan Ceyhan farklı yaklaşımların ve tanımların altını çizmektedir. Alternatif medya kavramına farklı yaklaşımlar olmakla birlikte 'demokratiklik,' 'yatay örgütlenme' ve 'muhaliflik' gibi özellikler ortak vurgular olarak öne çıkmaktadır. Ceyhan anarşist eğilimli *Ahali* gazetesini incelerken etnografik bir yöntem kullandığını vurgulamaktadır. Gazete metinlerine ek olarak gazeteyi çıkaran grubun üyeleri ile yapılan derinlemesine görüşmeler Ceyhan'ın etnografik yönteminin bir parçasıdır. *Ahali* örneğine yoğunlaşmadan evvel Türkiye'de alternatif medyanın gelişimi üzerine kısa bir tartışma yürüten Ceyhan Türkiye'de anaakım medyaya karşı alternatif arayışlarının "1980'li yıllardan sonra güçlenen sivil toplumun itici gücüyle yaygınlaşmaya" başladığını vurgulamaktadır (s.136). Söylenmeyi söyleyebilmek iddiası ile yayın hayatına başlayan *Ahali*, kendini bilinçli olarak anaakım medyadan ayrı ve ona karşı konumlandırmaktadır. Militarizm, patriyarki, ekoloji ve kapitalizm *Ahali* gazetesinde sıklıkla anarşist siyaset felsefesi çerçevesinde ele alınan konulardır. Gazetenin hiyerarşik olmayan yapısı, gönüllülük esası ve gazete çıkarma pratiğinin gündelik yaşamın bir parçası olarak ele alınması *Ahali* örneğini ayrıksı kılan özelliklerdir. Ceyhan'ın çalışması anaakım medyanın ideolojik ve örgütsel dayatmasının tek seçenek olmadığını göstermesi bakımından son derece dikkate değerdir.

Çağla Kubilay makalesinde özellikle 1990'lı ve 2000'li yıllarla birlikte İslamcı kadının kamusal alanda görünürlüğünün ve toplumsal taleplerinin arttığı bir dönemde önde gelen iki İslamcı kadın dergisinde—*Bizim Aile* ve *Turuncu*—geliştirilen yurttaşlık tasarımlarını çözümlemektedir. Kubilay'a göre, İslamcı yurttaşlık söylemi ile “modern yurttaşlığın soyut evrenselciliğinin farklılıkları dışladığına ilişkin” modern yurttaşlık eleştirileri örtüşmektedir. Buna göre, evrensel ve eşit yurttaşlık hakları söylemi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini örtmekte ve görünmez kılmaktadır. Bu bağlamda İslamcı kadın dergileri için en önemli kaygı, Kemalist modernleşme sürecinin İslami kadın kimliğinin kuruluşu ve yaşanmasını engellemesidir. Kubilay ayrıntılı incelemesinde İslami kadın kimliğinin kuruluş sürecinde farklı İslamcı pozisyonların varlığının altını çizmektedir. Kubilay bu çeşitliliği daha geleneksel bir konumda yer alan *Bizim Aile* dergisi ile İslamcı feminist olarak adlandırılan *Turuncu* dergisi arasındaki farklılıklara ve örtüşmelere dikkat çekerek göstermektedir. Kadının kamusal hayata katılımı, sahip olduğu doğal özellikler, annelik vasfı, ekonomik hayattaki rolünün ne olup olmayacağı, çalışıp çalışamayacağı, çalışacaksa nerede ve nasıl çalışacağı, ev ile iş arasındaki dengenin nasıl kurulması gerektiği, feminizme yaklaşım, kadın-erkek eşitliğine yaklaşım ve kadının siyasal hayattaki rolü gibi temalar bahsi geçen dergilerde sıkça işlenmektedir. Kimlik inşasının dışlamalara dayalı, negatif bir süreç olduğunu vurgulayan Kubilay her iki dergi için de dışlanan ‘öteki’ nin kadınlık vasıflarını yitirmiş ve bu vasıflara yabancılaşmış modern(leşmiş)/Batılı(laşmış) kadın olduğunu belirtir. Lakin bu süreç *Bizim Aile*'de daha sorunsuz ve katı ikili karşıtlıklar üzerinden ilerlerken *Turuncu* arada kalmış konumuyla daha karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Kubilay'ın ayrıntılı incelemesi, her kimliğin olduğu gibi, İslamcı kadın kimliğinin kuruluşunun da muhtelif gerilimleri ve çatışan yorumları barındırdığını vurgulaması bakımından kayda değerdir.

Şeçil Deren van het Hof “Siyasal İletişimde Karşılaştırmalı Popülizm Çözümlemesi” adlı makalesinde 2007-2008 yılları arasında AKP, CHP ve MHP liderlerinin Meclis grup konuşmalarının popülizm çerçevesinde semptomatik bir okumasını sunmaktadır. Deren van het Hof makalesinin ilk bölümünde popülizm kavramını çevreleyen muğlaklığı gidermek amacıyla kavramın farklı tanımlarına referansla bir tartışma yürütmektedir. Farklı yaklaşımlara değinen Deren van het Hof popülist siyasal söylemlerin üç temel stratejisini şu şekilde özetler: öncelikle, popülizm siyasal sistemin işleyişinde *halkın* öncelikli rolünü vurgular; ikinci olarak, popülist hareketler halkın iktidardakilerin ihanetine uğradığını iddia ederler; en son olarak, popülist liderler iktidara geldiklerinde doğrudan demokrasi araçlarını daha fazla işleteceklerini vaat ederler (ss.225-227).

Deren van het Hof popülist siyasetin temel stratejilerini belirledikten sonra AKP, CHP ve MHP liderlerinin konuşmalarının niceliksel ve niteliksel analizine girişir. Niceliksel olarak liderlerin konuşmalarının toplam sözcük sayısı ve ‘halk,’ ‘millet,’ ‘referandum,’ ‘seçkin’ ve ‘Türk Milleti’ gibi kavramların frekansı arasındaki ilişkiye yoğunlaşır. Daha sonra liderlerin popülist strateji ile kurdukları ilişkiyi ‘halk-millet tanımları,’ ‘milli iradeye yaklaşımları,’ ‘siyasal seçkin tanımları’ ve ‘referandum hakkındaki görüşleri’ çerçevesinde ele alır. Deren van het Hof ayrıntılı metin çözümlemesinde Recep Tayyip Erdoğan'ın popülist siyasetin üçlü stratejisine—halkın önceliği, seçkinlerin ihaneti ve doğrudan demokrasi—en fazla başvuran lider olduğunu vurgular. Deniz Baykal'ın popülizminin ise gerek seçkinler konusunda sessiz kalması (kimi durumlarda da siyasal seçkinler hakkında olumlu yargılar öne sürmesi) gerekse referanduma ve ‘milli irade’ kavramına mesafeli durması sebebi ile dozajının düşük olduğu söylenebilir. Devlet Bahçeli ise üniter devlet yapısı ve dışlayıcı imaları içinde barındıran ‘Türk Milleti’ anlatısı ile birlikte milliyetçi ve popülist öğelerin birbirinden zor ayrıştırıldığı bir çerçeve sunmaktadır. Deren van het Hof popülizmin zorunlu olarak anti-demokratik ya da demokratik olmadığını vurgular. Popülizmin demokratik potansiyelinin tükenmediği iki nokta ise popülist liderin kendini her türlü yasal denetim ve toplumsal uzlaşma çabasının üzerinde görmesi ve *halk/milletin* dışında tanımlananların siyasal karar mekanizmalarının dışına itilmesidir. Deren van het Hof'un makalesi Türkiye'de popülizm tartışmasının derinleştirilmesi açısından çok önemli bir katkıdır. Fakat popülist siyasetin çok yönlülüğünü ve “bir ideoloji olmaktan çok tüm ideolojilere sin-

miş bir söylem özelliği” (s.257) gösterdiğini vurgularken, Deren van het Hof’un popülizmi popülizm yapan ‘şey’in ne olduğunu yitirdiği söylenebilir.

Derya Erdem ise çalışmasında “Reha Muhtar’a İtiraf” programından hareketle egemen medya içerisinde kadın ve erkek özne konularının nasıl kurulduğunu ve bu inşa sürecinde erkek egemen söylemin cinsiyetçi izdüşümlerini incelemektedir. Kadın ve erkek kimliklerinin özcü bir şekilde ele alınışının erkeklerin kadınlar üzerindeki toplumsal denetimini meşrulaştırmaya yaradığını vurgulayan Erdem, Türkiye’de anaakım medya metinlerinde hâkim olan ataerkil söylemin İslam kültürü ve milliyetçi muhafazakâr söylemin bir sentezi olarak ortaya çıktığını söylemektedir. Erdem, yöntem olarak Barthes’in *S/Z*’de ana hatlarını çizdiği ağır çekim okumayı benimser ve bu yöntemi programın tek bir bölümünün analizine uygular. ‘Ağır çekim’ yöntemi kısaca verili bir metnin çok katmanlı yapılanışının tartışılması olarak ele alınabilir. Yöntemin amacı “ideolojiyi tam üretildiği anda bulup çıkarmak” (s.269) ve metnin etrafını saran doğallık etkisini yapısökümcü bir okumaya tabi tutmaktır. Programın kahramanları çok erken yaşta başından iki evlilik geçen Fevziye, eski kocası Mustafa, çiftin çocukları, sunucu ve stüdyodaki seyircilerdir. Erdem’in aktarımla program kocasını ve çocuklarını terk etmiş, kendine dayatılan rollerle sorunları olan, kendi yolunu çizmekte ve kendini ifade etmekte kararlı bir kadının yargılanışına dönüşmektedir. Bir arena olarak ele alınabilecek programda gerek eski koca-kayınpeder ikilisi, gerek program ekibi, gerekse seyirciler ‘bekâret,’ ‘safılık/temizlik,’ ‘kötü kadın olma’ ve ‘annelik görevleri’ gibi temalar etrafında geleneksel muhafazakâr ataerkil düşüncüyü yeniden üretmektedirler.

Evrım Yörük bir dönemin en popüler televizyon dizisi olarak bilinen *Asmalı Konak* üzerine yazısında, televizyon anlatılarının ideolojik kurgulanışını tartışmaktadır. Yörük’ün makalesini Ayşe İnal’ın televizyonun anlatsal potansiyelinin kısıtlı olduğu görüşü ile birlikte okumak mümkündür. *Asmalı Konak* dizisini ‘televizyon anlatıları, tür ve temsil’ kavramları çerçevesinde ele alan Yörük dizideki tiplere ve karakterlerin kuruluşuna, melodramatik yapıya ve anlatıdaki gerçekçilik iddiasına değinir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise dizideki kültürel temsillere odaklanır. Örneğin Yörük ‘aile ve iktidar ilişkileri’ alt başlığında özellikle Seymen ve Bahar ilişkisinde gözlemlenen Doğu-Batı ikiliği üzerinde durur: dizide Seymen Ağa Doğulu yanları en iyi şekilde Doğulu, Batılı yanları yine en iyi şekilde Batılı olan ideal bir sentez olarak sunulmaktadır. Yörük, kültürel temsiller bölümünde ‘toplumsal cinsiyet ve ataerki’ ve ‘sınıf çatışmaları’ temalarını da çözümlemesine dâhil eder. Yörük’e göre *Asmalı Konak* yer yer hâkim kodların dışına çıkmamızı sağlayacak ya da müzakereye açık olarak nitelendirilebilecek anlatsal öğeler taşısa da çoğunlukla “egemen anlamlandırma biçimlerine yönelik söylemleri” öne çıkarmaktadır (s.344).

Kanımca derlemenin en ilgi çekici yazılarından biri olan ‘Kılık Değiştirmenin Üç Hali’, *Dikenli Yol* (*Wild Side*, Sebastien Lifshitz, 2004), *Örtüsüz* (*Fremde Haut*, Angelia Maccarone, 2005) ve *Ofsayt* (*Offside*, Cafer Panahi, 2006) filmlerinde kılık değiştirme (‘*cross-dressing*’) unsuruna eğiliyor. Özgür Yaren, genellikle filmlerde güldürü ya da homofobiden yararlanan bir korku unsuru olarak karşımıza çıkan kılık değiştirme unsurunun üç farklı filmde bu paradigmanın dışında işlenişini ele alıyor. *Dikenli Yol*, *Örtüsüz* ve *Ofsayt* filmlerinin ortak noktası cinsiyet ve cinsel yönelim kaynaklı baskı, ayrımcılık ve dışlama pratiklerinin kılık değiştirme unsurunu merkeze alarak bir eleştirisini sunmaktır. Butler’ın cinsiyeti performansa dayandıran yaklaşımının genel olarak kimliklerin oluşumu hakkında düşünmemize yardımcı olacağını vurgulayan Yaren, filmlerdeki karakterlerin kimlik oluşumlarının karakterlerin *eylemlerine* ve *performanslarına* dayalı yapılanışının altını çizer. Kılık değiştirme, *Örtüsüz* ve *Ofsayt* filmlerinde cinsiyetçi ve homofobik yasa ve yasaklardan korunmanın bir yolu, bir direniş yöntemi olarak karşımıza çıkar. *Dikenli Yol*’da ise öykü fahişelik yaparak hayatını kazanan bir travesti, jigololuk ya da erkek fahişelik yapan Mağrip kökenli Jamel ve Rus göçmen Mikhail arasındaki üçlü aşkı konu alır. Bu karmaşık ilişkiler bütünü “cinsel kimliklerin biyolojik ya da toplumsal tanımlı sabit yapılar olmadığını, arzularla biçimlenebileceğini ve bireylerin farklı zamanlarda farklı cinsel konumları performans olarak sergileyebileceğini göstermesidir” (s.380). Kanımca Yaren’in analizi bir yanda görsel anlatıların incelikli bir analizinin nasıl yapılabileceği-

ni göstermekte, diğer yandan da cinsel kimliklerin kuruluşu ve beden politikası ile önemli açılımlar sunmaktadır.

Derlemenin son yazısında Tuba Ayten, Ara Güler fotoğraflarında İstanbul'un nasıl temsil edildiğini tartışmaktadır. Ayten'e göre "Güler'in fotoğrafları, onun fotoğrafa bakışı ve İstanbul'la kurduğu ilişki üzerine bize bir çerçeve" sunmaktadır (s.393). Berger'i takip ederek fotoğrafın bir imge olarak sadece gerçeği taklit etmediğini, aynı zamanda bir belde olduğunu vurgulayan Ayten, Güler'in İstanbul fotoğraflarının bir İstanbul belgeseli olarak okunabileceğini söylemektedir. Buna göre kentin 1950-1995 yılları arasında geçirdiği dönüşümün izleri Güler fotoğraflarında izlenebilir. Güler bahsi geçen süre içerisinde farklı dönemlerin toplumsal, ekonomik ve kültürel koşullarının izlerini sürmekte, bunu yaparken de nostaljik bir tavır takınmaktadır. Güler fotoğraflarında yoksulluk ve yoksunluk ön plandadır; İstanbul'un varlıklı semtlerinden ziyade yoksul mahallelerine ve çalışan kesimlere odaklanır. Ayten'e göre Ara Güler fotoğrafçılığı 'otantik ve estetik' eski ile 'yozlaşmış' yeni arasındaki gerilimi sıklıkla işler. İşlediği bir diğer ikilik ise hayat ve ölümdür—ki bu ikisinin arasındaki gerilimden çok birlikteliği ve yan yanılığı vurgulamaya çalışır. Ayten'in makalesinin geneline belgesel fotoğrafın gerçekliğin 'gerçeğe yakın' bir temsilini sunduğu iddiası hâkimdir. Oysa Ara Güler fotoğrafçılığının belgesel niteliğinin onun 'taraf tutmasına' engel olmadığı da görülmektedir. Sadece eski-yeni ikiliğinde 'otantik ve estetik' olan 'eski'den yana tavır alması ve bunu açıkça fotoğraflarında yansıtması göstergebilimsel analizin—Ayten'in iddia ettiği gibi—belgesel fotoğraf için uygulanabilirliğinin o kadar da kısıtlı olmadığını göstermektedir.

Genel olarak *Medyadan Söylemler*'in medya çalışmaları literatürüne önemli bir katkı sunduğu söylenebilir. Organizasyonla ilintili bir eleştiri ise basından söylemler ve televizyon söylemleri ile ilgili alt bölümlerde habercilik meselesinin göz ardı edilmiş olmasıdır. Son olarak çalışmanın sonunda kitabın editörü Tezcan Durna tarafından hazırlandığı belirtilen dizin ise ayrıca takdiri hak etmektedir.

BURAK ÖZÇETİN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

DAVID EDWARDS, MALIHA ZULFACAR and GREGORY WITHMORE, *Kabul Transit* (2006), 88 minutes, color. Distributed by Bullfrog Films, 372 Dautrich Road, Reading, PA 19606, USA. www.bullfrogfilms.com

The considerable increase in American military interventions in the last decade has led anthropologists to position themselves *vis-à-vis* some of these ongoing wars. Two options seem to be available in this regard: being critical or going for the 'embedded social sciences' option. Illustrations of the critical option can be found in the edited volume by Robert Gonzalez' *Anthropologists in the Public Sphere: Speaking out on War, Peace, and American Power* (Austin: University of Texas Press, 2004), whose contributors generally question the increasing military dominance of the United States, or in the Forum section of *Focaal* (No.50, November 2007), dedicated to a critique of ' Militarized Anthropology.' The 'embedded social science' option on the other hand can be found for example in the Human Terrain System (HTS) project, in which anthropologists are employed in military units, particularly in Iraq and Afghanistan, to add some 'cultural' expertise to counterinsurgency operations. It must be noted that the AAA Executive Board in October 2007 assessed the HTS as ethically unacceptable.

In their documentary *Kabul Transit*, David Edwards, the author of two books on Afghanistan, and the Afghan-American sociologist Maliha Zulfacar however demonstrate a third option, what we may call the 'dialogical' option. The directors have good contacts with Hamid Karzai's government—suffice to note

that Dr. Zulfacar served as the Ambassador of Afghanistan to Berlin, in 2006-2009—but also prove to have a deep anthropological sensitivity that becomes reflected in the documentary.

Kabul Transit does not try to incite its audience. Avoiding voice-over, it proceeds through a series of interviews and daily life conversations with Kabul residents, without imposing a particular position. But, as Margaret Mead once noted, the significance of visual anthropology lies partly in the fact that it is almost infinitely re-analyzable by others—in that sense, *Kabul Transit* offers a lot of food for thought on the current situation in Afghanistan and on the question of to what extent the military intervention of the United States and its allies has brought progress to this nation. The documentary starts with images of mass devastation in Kabul, accompanied by a song: “We are travelers on a broken ship / We need more string.” This metaphor of the “broken ship” seems a good summary of the reigning pessimism in Kabul and the film offers many

views of how daily life is experienced and what people think about under such a pessimistic atmosphere, together with scenes on the daily life of allied soldiers and other foreigners in the capital city.

The pessimism becomes tangible when we watch the visit of a NATO Civilian Affairs Unit to a ruined school building that they aim to rebuild. We find out the ‘rebuilding’ plans are rather superficial. The sanitary system is to get new canals but will remain aboveground. Inside the school they plan to erase the military aircraft paintings on the classroom walls, the heritage of an unknown former government. The pessimism however increases as not even a first step toward the implementation of these plans is taken. On the currency market, we see currencies of all former regimes. The present regime, however, seems one of absolute failure, almost of chaos. With every snapshot of the documentary, the poverty of Afghani people becomes more visible.

Then *Kabul Transit* takes its audience to Kabul University, to a group of female students attending a women leadership seminar. They discuss whether the situation of women has improved since the United States intervention. All feel uneasy about the fact that the new regime claims to give high priority to women’s rights in order to create a better international image of itself but does very little on the ground to safeguard women’s rights. The students also criticize the fact that the debate on women’s freedom has been reduced to the issue of the veil, ignoring women’s most basic problems. Though there are some, mostly foreign-funded, projects to improve women’s position in society, such as a pickle factory run by women and a plan to supply Afghani women with phones, the university students do not see these as really contributing to a solution. When we hear university students, there is mostly pessimism.

Kabul Transit does not impose a position on the audience. It does however offer a set of dichotomies in which to capture the present situation in Afghanistan. First, it shows a police headquarters: there is no electricity during the daytime (there is a generator but no oil to run it) and hence the police cannot even use the radio or other means of communication. From this showcase of state failure, the documentary then switches to a view of daily life at Camp Julien, the NATO/ISAF Base. Where the police headquarters were basically lacking everything, here within the camp we see the opposite: a comfortable

gym, shops selling Kabul souvenirs, and even entertainment facilities where soldiers can enjoy their computer games any time of the day, as there is electricity all day long.

If the switch from the police headquarters to the gym of the military base is the first dichotomy emphasized by *Kabul Transit*, the second dichotomy is between how a target is seen from a B-52 and how the bombing is experienced on the ground. The camera recedes from the

screen of a computer game to focus on the radar screen of a B-52 trying to fix a target—there seems little difference between the two. Then however we hear the Afghan people, their stories about the bombing. The radar of B-52 cannot differentiate on the ground who is working for Taliban and who is not; the effects of the bombing are for everybody. Once more the camera turns to daily life in the camp. An officer tells that they care a lot about the uninterrupted functioning of routines in the camp. In the next shot we see how arms are so embedded in this daily routine that soldiers have their food next to their rifles. Another cut, and again the camera is in Kabul University, listening to the same group of female students. They accept the existence of NATO/ISAF troops—it is good for their security as residents of Kabul. They also say however, “They seem to think Afghans are wild animals... They’re ready to shoot us.” What the students argue is that the troops should not assume all Afghans are criminals. Living next to the armed routines of the troops turns out to be rather depressing for civilians.

The NATO/ISAF mission to Afghanistan is a case where a military encounter becomes a cross-cultural encounter. A shot of Canadian soldiers on patrol, conducting a survey on crime rates, portrays how difficult it is for them to have a decent dialogue with locals. Even though we can follow what is being said through the subtitles, we realize how the dialogue is doomed to be ‘lost in translation.’ Following the formalist questions of the survey the soldier inquires whether the crime rate has decreased in the last three months. The residents of Paghman, a neighborhood on the outskirts of Kabul, reply that they do not know of any crime having occurred in the last three months—nor in the last few years. “Never” is however not an option on the questionnaire: the soldier ticks “decreased”. People are willing to talk more, but the formalism of the military only allows the young Canadian man to follow the survey questions in limited time. It is obvious, however, that the directors do not consider a dialogic encounter between Westerners and locals impossible. To portray one final dichotomy, after the scene in Paghman, the camera turns to Le Pelican Center, a kindergarten operated by a Francophone couple. The woman does not teach the kids the French alphabet but rather their own alphabet—she says the children, who have witnessed several wars, just need love and respect.

Kabul Transit is a documentary that is well suited for classroom usage. It demonstrates many of the strengths and possibilities of visual anthropology and has the quality of balancing the perspectives of locals and Westerners, without silencing the former. By putting emphasis on the civilian side, parallel lives are brought to the screen. The film will also be of great use for classes dealing with the anthropology of the military or with the encounter between civilians and troops. As it does not impose a position, it is also particularly suited to inaugurate classroom discussions on the different aspects of military interventionism.

ÖMER TURAN

İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

F. H. BURAK ERDENİR, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikâyesi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2010), 262 ss. ISBN 978-605-106-225-9

Avrupa Birliği'nin ekonomik alanda sağlamış olduğu başarıyı siyasal alana taşıyıp taşıyamadığı konusu uzun süredir tartışılmakta ve pek çok çalışmaya esin kaynağı olmaktadır. Avrupalılarda aidiyet hissi yaratmak ve siyasal sürece katılımlarını sağlayarak demokratik bir işleyiş meydana getirmek şüphesiz bütünleşmenin siyasi boyutunun gelişiminde ciddi bir yere sahiptir. Ancak ulusüstü bir birliğin bireylerde nasıl ve hangi unsurlar çerçevesinde ortak bir hissiyat yaratabileceği önemli bir soru olarak durmaktadır. Özellikle Türkiye'nin coğrafi ve kültürel olarak Avrupa Birliği'ne ait olup olmadığı tartışmalarının her dem taze olduğu düşünüldüğünde, bu sorunun ve bu sorunun temelinde yatan kimlik konusunun önemle ele alınması gerektiği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Son dönemlerde yabancı dillerden çevirileri yapılan önemli yazarların ünlü eserleri Türkçe kaynakların zenginleşmesi açısından oldukça mühim olsa da Türkiye'den yapılacak olan katkıların önemi ve gerekliliği de yadsınamaz. Bu çalışmada incelenmek üzere seçilmiş olan kitap da bu katkılardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ankara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden doktora derecesine sahip olan yazar, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nde 'Genel Sekreter Yardımcısı' olarak görev yapmakta ve Bilkent Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi'nde kitabıyla aynı adı taşıyan 'Avrupa Kimliği' dersini vermektedir. Kitapta kimlik, ulusal kimlik, kültür, pan-milliyetçilik, klasik pan-Avrupacılık, post-milliyetçilik, anayasal yurttaşlık, Avrupa yurttaşlığı, İslamofobia, Türk Kimliği ve buna bağlı olarak Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri temel kavramlar olarak yer almaktadır. Erdenir'in kitabı konuya gerek Avrupa Birliği'nin çokkültürlülük savı, gerekse de Türkiye açısından bakmaktadır. 1951'de 'Avrupa Kömür Çelik Topluluğu' adıyla kurulup günümüzde yirmi yedi üyeli ekonomik ve siyasi bir birlik halini almış olan Avrupa Birliği'nin bireylerde bir aidiyet hissi oluşturarak ortak bir kimlik yaratıp yaratamayacağı kitabın temel sorunsalıdır. Kitapta, gerek teorik, gerek güncel verilerden faydalanılarak bu konu irdelenmektedir.

Kitabın ilk bölümlerinde kimliğin oluşumunda temel unsurlardan olan 'kültür' konusuna değinilmektedir. Burada Walzer'in ünlü 'katı kültür'/ 'esnek kültür' ayrımına başvurularak Avrupa çapında bir kimliğin Alman düşünür Herder'in öncülüğünü yaptığı kültürel milliyetçilik çerçevesinde mi yoksa ünlü Fransız düşünür Rousseau'nun politik milliyetçiliği çerçevesinde mi oluşabileceği tartışılmaktadır. Kültürel milliyetçiliğin temelinde yer alan dil, din gibi katı kültürel unsurların çokkültürlü bir 'birlik' için uygun olmayacağı açıktır. Politik milliyetçilik de kültürel unsurlardan tamamen kopuk değildir; yalnızca temelde bunları temel almaz. 'Adalet,' 'insan hakları' gibi 'esnek' unsurlar yani hiçbir kültürün, hiçbir ülkenin tekelinde olmayan kavramlar bu milliyetçilik türünün temelinde yer alır. Ancak bu iki milliyetçilik türü de ulus-devlet temelinde var olabilmekte, ulusüstü bir örgütlenme olan Avrupa Birliği'ne kimlik oluşturma

konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Bunun için devreye Rousseau'nun politik milliyetçiliğini andıran ancak ulus-devlet birlikteliğini gerekli kılmayan post-milliyetçilik girmektedir. Burada Habermas'ın 'anayasal yurttaşlık' kavramına, buna bağlı olarak oluşacak Avrupa yurttaşlığı kavramına ve yapılan hukuki düzenlemelere değinilmektedir. Maastricht Antlaşması'yla bir Avrupa Birliği yurttaşlığından söz edilmeye başlanmış ve gerekli hukuki düzenlemeler yapılmış, ancak Avrupa yurttaşı olmak için bir ulus-devletin yurttaşı olma şartı getirildiğinden uzun yıllar bir Avrupa ülkesinde yaşamış ama yaşadığı ülkenin vatandaşı olmayan 'denizen'ler yok sayılmıştır. Bu durum ortak kimlik oluşumunun ve aidiyet hissinin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Erdenir, bir tek denizenlerin değil Avrupa vatandaşlarının da 'Avrupalılık' konusunda aidiyet hislerinin gelişmiş olmadığını Avrupa Komisyonu'nun 1973'ten beri yaptırdığı 'Eurobarometer' anketleri sonucu elde edilen rakamlara başvurarak ortaya koymaktadır. Oluşturulmaya çalışılan Avrupa yurttaşlığı pragmatik boyuttan ileri gidememiş, Avrupalı olmak seyahat özgürlüğü, ortak para kullanımı gibi konularla sınırlı kalmıştır. Vatandaş olmanın getirdiği temel haklardan olan seçimlere katılma konusuna Avrupalılar ilgisiz kalmıştır. Yazar, bu durumu bütünleşme sürecinin yıllarca Avrupalılardan kopuk, seçkinler tarafından yürütülmüş bir proje olmasına bağlamaktadır.

Kitapta, pan-milliyetçilik adı altında pan-Avrupacılık'tan Avrupalılığın kökenlerini Antik Yunan, Roma ve Hristiyanlığa bağlayan, Aydınlanma'nın değerlerini Avrupa'ya has değerler olarak sunan ve Avrupa kimliğini bu temeller üzerinde kurmaya çalışan bir kavram olarak söz edilmektedir. Bu yaklaşım, 'kültürel etkileşim'i hiçe sayan, kültürel milliyetçiliğin değerlerini esas alan ve Avrupa'ya üstün değerler yükleyen 'Avrupa-merkezci' bir yaklaşımdır. Oysa, Antik Yunan'a ve mitolojik bir takım değerlere vurgu yapmak 'Avrupalılık' göstergesi olmaktan çok Avrupa'nın Doğu'yla aslında ne denli iç içe olduğunu ortaya sermektedir. Erdenir, Avrupa'nın yıllarca 'ötekileştirme' üzerine kurmuş olduğu ilişkilerinin günümüzde de devam ettiğini ve yeni 'öteki'lerin Müslümanlar olduğunu ileri sürerek özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında Müslümanlara karşı artan önyargılı davranışların Avrupa Birliği ülkelerinde de kendini hissettirdiğini belirtmektedir. Yazar, bunun 'Islamophobia' değil 'Muslimophobia' olduğunu yani dine karşı bir düşmanlık değil Müslümanlara karşı oluşmuş kültürel bir karşıtlık olduğunu ileri sürmektedir. Bu durum özellikle Avrupa'da yaşayan Müslümanların yaşamı ve çokkültürlü Avrupa hedefi için önemli bir tehlike arz etmektedir.

Kitabın Türk kimliğine ayrılmış olan bölümünde Türkiye'nin yıllardır tartışılan Avrupa Birliği üyeliği ve 'Avrupalılık' konusuna değinilmektedir. Üyelik müzakerelerine bile başlamış bir ülke olan Türkiye'nin hâlâ coğrafi olarak Avrupa'ya ait olup olmadığının tartışılmasının anlamsız olduğu açıktır. Kültürel unsurların öne çıkarılarak Türkiye'nin farklılığının vurgulanmaya çalışılması ise yirmi yedi üyeli bir birliğin çokkültürlülük savına ters düşmektedir. Avrupa çapında yapılan pek çok yarışmaya, karşılaşmaya katılırken Türkiye'nin 'Avrupalılığı'nın sorgulanmıyor olması dikkat çekicidir. 'İnsan hakları,' 'demokrasi' gibi kavramların hiçbir kültüre ait olmadığı ve her ülke tarafından benimsenme potansiyelini barındırdığını söyleyen yazar, kadının eğitimi ve çalışma oranı, azınlıkların durumu gibi konularda Türkiye'nin eksikleri olduğunu da eklemektedir. Bu ve bu gibi alanlarda yapılacak düzenlemelerin de salt Avrupa Birliği üyeliği için değil, Türkiye için yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Pek çok yerde benimsenenin aksine, Türkiye'nin üyeliğinin önündeki engeller kültürel olmaktan çok politik alandaki engellerdir. Yazarın öngörüsüne göre, Türkiye için öne sürülen 'fazla büyük,' 'fazla yoksul,' 'fazla Müslüman' savı gelecek dönemlerde Türkiye lehine tersine dönecektir. Özellikle, 'yaşlanan' Avrupa için Türkiye'nin genç nüfusu ve ekonomik durumda yaşanan iyileşmeler bu öngörünün temelinde yatmaktadır. Avrupa Birliği'nde 2014-2020 bütçesinin 2014 yılında belirlenecek olmasından dolayı Türkiye'nin üyeliğinden bu tarihten önce söz edilemeyeceği belirtilmektedir. Kitapta, son dönemlerde gündeme gelen 'imtiyazlı ortaklık' konusunun ise söz konusu olamayacağı, hedefin tam üyelik olduğu ve bugüne kadar yapılmış olan her türlü düzenlemenin de bu hedef doğrultusunda yapıldığı vurgulanmaktadır.

Genel bir toparlama yapmak gerekirse, ortak bir Avrupa kimliği oluşturmak için politik unsurların ön plana çıkarıldığı, ulusal kimliklerin yanı sıra varolacak ‘farklılık’ları asimilasyon ya da dışlama mantığından uzak şekilde entegre edebilen, halkın işleyişte söz sahibi olduğu bir zihniyetin gerekliliğinin savunulduğu bu kitap, hem konu üzerine akademik çalışmalar yapan hem de Avrupa Birliği’nin siyasi boyutuyla ilgili bilgi sahibi olmak isteyen herkesin faydalanabileceği niteliktedir. Kitap, yazının başında da vurguladığımız gibi, özellikle Avrupa kimliği konusunu çeviri kitaplar dışında derli toplu biçimde ele alan az sayıdaki Türkçe kaynaktan biri olması, teorik arka planıyla birlikte güncel gelişmeleri ve işleyişi de göz önüne alması bakımından literatüre anlamlı bir katkıdır.

ÖZLEM SEFER

Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

WILLIAM HALE, *Turkey, the US and Iraq* (London and Berkeley: Saqi Books in association with the London Middle East Institute at SOAS, 2007), 198 pp. ISBN 978-086-356-675-2

The question of Turkish foreign policy, in light of recent internal and external political and—seemingly—ideological evolutions, has become at the heart of the Middle Eastern, European and Central Asian international political theater. The massive victory and rise to power of the Justice and Development Party (‘Adalet ve Kalkınma Partisi,’ [AKP]) since the elections of 2002 is but a symptomatic manifestation of an evident shift in Turkish state of affairs. Through a radical—yet seemingly subtle—‘top-down’ reform program of the internal political scene, to a wider change in foreign policy goals and objectives, Turkey is on its way to become an important player in the Middle East.

In his book *Turkey, the US and Iraq*, London-based scholar and Turkish expert William Hale attempts to deconstruct the history and significance of relations between Turkey, the United States and Iraq. Through a subtle reading of the evolution of Turkey’s relations with these two countries, Hale is able to paint a clear picture of the reality of Turkish foreign policy, going beyond mere political significations. In effect, the relationship that Turkey entertains with the United States and Iraq, in addition to the existing links between all three countries is a representational microcosm that mirrors Turkish foreign policy as a whole. Thus, with Turkey and Iraq currently in the world spotlight, Hale’s book appears to be paramount.

The first chapter of this book traces back the roots of Turkish-Iraqi relation to the founding period of the two modern states. The foundational period of these two countries—Iraq being under the tutelage of the British—was marked most by the question of border determination. The fledgling Turkish state, under the aegis of Mustafa Kemal Atatürk, hoped for, in this defining period, to annex the mainly Kurdish north of Iraq into Turkish territory. The British, which controlled Iraq at the time, were strongly against giving up Mosul—an oil rich province—to the Turks. They claimed that Mosul belonged to the newly formed Iraqi state, and any plans to make it part of Turkey would be strongly resisted. Turkey, under the pressure of the League of Nations and through British military deterrence, decided that the region was not worth fighting for, and in 1926 signed a tripartite Anglo-Turkish-Iraqi treaty accepting Mosul as being part of Iraq. This treaty would play an important role in future relations as both countries accepted the mutual respect of each other’s ‘territorial integrity.’

Later, from the departure of the British to the successive regime changes to the evolution of the Kurdish question, this treaty would prove pivotal, as Turkey would maintain, until the first Gulf War in 1991, a policy of non-intervention and respect of Iraqi internal affairs.

The invasion of Kuwait in August 1990 by Saddam Hussein marked a turning point in Turkish foreign policy as a whole. Having been intent on staying out of Middle Eastern conflicts and problems, Turkey, under US pressure, and because of President Turgut Ozal's hopes of building a strategic alliance with the Americans, was shifting course. Four consequences ensued as a result of Turkey's participation in the war. First, a new relationship was being formed with the United States. Second, the Iraq war marked the definitive entry of Turkey into the Middle Eastern political theater. Third, the first two consequences would signal the beginning of an internal political evolution that would eventually lead to a complete shift in Turkish goals and objectives. Lastly, the intervention of Turkey in the first Gulf War would open a Pandora's box with relation to the Kurdish question.

The fallout of the war left Turkey in a situation of continuous regime and policy changes in the 1990's. The Turkish nation appeared to have been left traumatized by the lasting effects of the war, leading to the rise and fall of many governments, and the introduction of new ideas and strategies into the Turkish political theater. Great uncertainty with regard to the Kurdish question left politicians in a frenzy. The establishment of a semi-autonomous Kurdistan after the war worried Turkey that this would strengthen PKK leverage and power. The Turks found themselves in a state of constant negotiations between the Talabani and Barzani families, in order to guarantee a semblance of order and control in the Iraqi province.

The second Gulf War marked, in 2003, the beginning of the end of Turkish uncertainty with regard to its relationship with the United States. This period was characterized by ups and downs between the two states' alliances. Turkey, having opted democratically against any intervention in Iraq, found itself the target of American criticism. With President Abdullah Gül and Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan in a constant race to appease all parties, the future of Turkish influence in Iraq appeared grim. Notwithstanding the few scuffles between the two allies, Iraq would not harm significantly the special partnership between Turkey and the United States. During the beginning of the Iraqi reconstruction period that began in 2005, Turkey was quickly relieved following the appointment of Jalal Talabani as President of Iraq that ensured the integration of the Kurdish region into the Iraqi nation and the acceptance of a federal state model.

The choice for Turkey not to enter the war represented, in the end, the affirmation of its autonomy in the region. Although Turkey and the United States would continue to benefit from a special relationship, the Justice and Development Party (AKP) would begin, from that point on, to choose its own foreign policy path. To sum up, the influence of Turkey's relations with the United States and Iraq had a significant impact on its domestic and foreign policy.

It has become norm to explain the current political positions of the Justice and Development Party (AKP) in terms of foreign policy through purely ideological and political considerations. These simplistic and political approaches almost too often lead analysts and observers to produce misleading analyses. What makes Hale's study pertinent is that it puts forth structural considerations almost too often ignored. This does not go without saying that the political and the ideological do indeed play an important role in orienting the current party's strategies. Neglecting the historicist vision shared by the leaders of this country would be just as irresponsible. The discursive elements do constitute a major part of discourse formation and political coherence, but without the deconstruction of the course of events and the "mistakes" and surprises of international relations in the region—specifically in the framework of Turkey, the United States and Iraq—it becomes impossible to get a global picture of how things came to be today. The historical process is thus essential.

In terms of the conclusions that can be deduced from Hale's study, what is perhaps most interesting is too see the impact of each of the countries mentioned on one other. What is clear is that the country that has been the most influenced by decisions taken by each of the three is Iraq. It would perhaps have been

more pertinent for the author to place Iraq at the center of the stage. The country that seems to have been the least influenced but the most influential is the United States. In terms of Turkey, more emphasis should have been placed on the internal consequences of the country's involvement in Iraq and with the United States rather than the role it played. In the period that Hale covers—things have been changing since 2006 in terms of Turkey's rising influence—Turkey was still a country conditioned by outside forces rather than a country that conditioned outside forces. As a result of this methodological choice, more remains to be said about how much the United States and Iraq have affected the internal and external evolutions of Turkey.

TAMER MALLAT

SciencesPo, and İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

ANTHONY PAGDEN, *Worlds at War: The 2,500-Year Struggle between East and West* (New York: Random House, 2008), xxv+625 pp. ISBN 978-1-4000-6067-2

The East-West rift has been one of the widest and oldest in human history. Since the Trojan War, the great peoples of the East and West have grown a sense of separateness from each other—notwithstanding the moments of rekindling, exchange, interaction, and co-existence. Hardly surprising, after two and a half millennia of attraction and repulsion, today the facts, beliefs, convictions, perceptions, myths, and prejudices that have, throughout history, contributed to the conscious separateness of the East and West seem still to be in full-force action. The book at hand is an attempt to provide a grand narrative of these two worlds at war, “to chart” their histories, “both true and fictive,” and “to explain how they came to be the way they are” (p.xix). We are living in times when the irreconcilable political, cultural, and religious differences between the realms of sunrise and sunset at times manifest themselves in form of western supremacism of the civilisation discourse or Islamist fundamentalism and terrorist activism. On this account, the “precise origins and no less precise consequences” (p.5) of the historical encounters and cultural exchange between the East and West never cease to be highly relevant to our contemporary concerns. Written by skilful hands, *Worlds at War* is a good read for those who are preoccupied with this primordial dichotomy of ‘us’ and ‘other.’

Anthony Pagden is distinguished professor of political science and history at the University of California, Los Angeles. His prizewinning books including *European Encounters with the New World: From Renaissance to Romanticism* (New Haven: Yale University Press, 1993) and *Peoples and Empires: A Short History of European Migration, Exploration, and Conquest, from Greece to the Present* (New York: Modern Library, 2001) have gone through several editions, reached a wide range of readers, and evoked valuable discussion among younger scholars. His edited book *The Idea of Europe: From Antiquity to the European Union* (Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press/Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2002) has been recently translated into Turkish as *Avrupa Fikri* [translated by Mesut Varlık and Rahmi Ögdül] (Istanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010).

In his book reviewed here, Pagden demonstrates how much style, wit, and humour accompanied by scholarship could contribute to the readability of a history book. According to him, in its very essence, the struggle between East and West has stemmed from “conflicting visions of what nature or God had intended for man” (p.xviii). While discussing those conflicting issues in detail throughout the book, he communicates his sincere “preference for an enlightened, liberal secular society over any other,” but, as a prominent scholar, develops an insight that goes much beyond “how the West came to dominate the East and with it most of

the known world” (p.xix). His analysis of Greek-Persian conflict exceeds the reader’s common knowledge of Herodotus to whom we owe our first “understanding of the distinction between Europe and Asia” and of course “a clear sense of what ‘Greekness’ was” (p.6). He underlines that in Greeks’ perceptions what distinguished Persia from Athens was the Greek “individualistic view of humanity” (p.8) and the Persian unapologetic love “of unfreedom, of slavish obeisance” (pp.78-79). Although such contentions appear to have been made repeatedly, what one may not come across frequently in accounts of Herodotus’ Greekness and Persianness is an emphasis on one Persian named Otanes, who, among the people of his own land and language, had been singularly captured by “*isonomia*—the order of political equality” (p.14). He had offered this ideal to the Persian King Darius as an alternative to monarchy and a new ideal alien to Asia, which was called “the good life” (p.15). This highlight of Otanes lends the reader an apt perspective in their quest for a better understanding of the East-West struggle. Subsequently, however, Pagden reminds his audience that the political refinement that should have followed the Greek commitment to *isonomia* had not prevented the brutal sack of Persepolis by Alexander “the first Greek, the first European” (p.62).

The clash between the European and Asian versions of good life had endured, as Greeks were replaced by Romans and Persians by Carthaginians. Romans, on one hand, pursued “the Stoic notion of universal humanity” and developed the “conception of the universal *civitas*” (p.151) and, on the other, fought to the destruction of Carthage just to have terminated “the orientalising of the entire Mediterranean” (p.83). Till the birth of Islam, early Christianity had built on those ancient perceptions of the East, other, and enemy, as it had borrowed the Roman perception of *orbis terrarum* (‘terrestrial globe’) and evolved it to justify its faith in an ‘end of history’ as the Holy Empire (p.151). With the coming of Islam, the conflict between East and West would have come to be understood as the conflict between Islam and Christianity.

Even though Pagden’s knowledge of *Qur’an* suffers from a minor confusion about prayer practices (p.161), his comparison between the Western tradition of law and Shari’a bears substantial merit. When he says “[i]n the West the law has, since antiquity, been looked upon as the creation of man for the needs of man,” as opposed to Shari’a, which is not based “upon a codification of customary practices but on the supposed word of God,” he encourages the reader to contemplate on this comparison. As he underlines that the Shari’ah’s “capacity for change is severely limited,” and that “[g]ods, particularly unique ones, are not accustomed to having second thoughts,” he also receives a smile from them (p.187). It should be clarified here that Pagden’s obvious praise for the Western definitions of individualism, happy life, democracy and law, however, does not avert his appreciation for some Islamic scholars such as Ibn Khaldun “one of the world’s great historical thinkers” (p.175). Nevertheless, one point elaborated by him within the framework of this comparison of the Western and Muslim perceptions deserves criticism. I have found it difficult to share his confidence in the shortness of the “Western perceptions of the past” thanks to modernization, which “demands a form of forgetting.” On this account, his argument suggesting that the Muslim world holds on to its grudges, such as the Crusades, longer than the forgetful modernized Western world comes to forth as one of the weakest in the book (p.247).

Leaving out the empires of the Far East, Pagden’s East includes the Persian, Arab-Islamic, Safavid, Ottoman, and Mughal empires, and the Ottoman Empire consists a considerable part of the overall East, almost equal to the portion reserved for Persia. The Ottoman Empire’s challenge to the Greek *oikoumene* (‘inhabited world’) with its dogma of *Dar-al Islam* (‘realm of Islam/peace’) has been one the greatest posed to the Western world by the East (p.265). Also, “[b]ecause of their origins, the Ottomans, for all their reputation in the Christian West for ferocity and tyranny, would be the most tolerant and pragmatic, as well as the most extensive, of all the Muslim empires” (p.253). Not least, the Sunni Ottoman Empire, and not the Shiite Safavid Persian Empire, was associated with the ancient Persian Empire from the Sixteenth Century onwards is another point equally begs for consideration in this grand narrative of the East-West struggle (p.283). Therefore, the Ottoman Empire well deserves its chunky place in the book. Despite his unhidden

respect for secularism, however, what modern Turkey has uniquely achieved in the East in terms of separating religious and political realms seems to be overlooked in a dry account stating modern Turkey “became an inspiration to other Muslim states” (pp.494-495).

In the name of common experiences that have partaken of the creation of the contemporary Western world, the Seventeenth-Century interaction among “Thomas Hobbes, Francis Bacon, and John Locke in England, René Descartes in France, Galileo Galilei in Italy, Gottfried Wilhelm Leibniz in Germany, and Hugo Grotius in Holland” is sufficiently discussed by Pagden. He particularly renders these philosophers’ success in creating a new philosophy away from scholasticism relevant, because the philosophers created a collective interest in “[l]eaving the knowledge of first [divine] causes and concentrating on the knowledge of secondary [human] causes” (p.315). This collective interest, which was not shared by the Muslim world, would have soon given way to the contract theories in politics. The Enlightenment philosophers such as Condorcet, Gibbon, Hume, and Rousseau picked up from where their predecessors had left, as on one hand they refined the political theories for popular government regimes and on the other contributed to “the image of Muhammed as an armed prophet” (p.349). In recounting the rest of the story of the encounters between East and West, the author also engages in sufficient elaboration on travel literature, William Jones’s orientalism, Napoleon’s ‘civilizing’ adventure in Egypt, and also on Muslim India.

Pagden claims no expertise or consistency in Arabic, Persian, and Turkish, but still skilfully tackles the extensive and thorny topic at his hands (pp.539-540). In his concluding remarks, he repeats his respect for secularism by effective words saying “[a]ll, of course, is not perfect in the bright new secular modern world. Nor is it ever going to be. But that is simply a part of the human condition. What is wrong on this earth can never be remedied by appeals to God” (p.534). On this account, he adds, religious fundamentalists are the failed ones, because “it is a human failure to hate and resent what has disappointed us” (p.538). For those who are, scholarly or personally, concerned with the past, present and future of the East and West communication, Pagden’s *Worlds at War* is the book to read.

C. AKÇA ATAÇ

Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü